

DADES HISTORIQVES REFLECTIDES AL LLIBRE: "ARTE DE RECETAR Y FORMULARIO PRACTICO"

*Joan Ramon BONET i AYMAT,
Josep Maria SANCHEZ i RIPOLLES*

A la primera pàgina es llegeix: "Conformes a las Lecciones Públicas dadas en el Real Colegio de Medicina y Cirugía de Barcelona, por el Dr. D. Juan Bautista Foix Gual, Catedrático de Terapéutica y Materia Médica del mismo establecimiento, socio de varias Academias. Barcelona 1835."

Es tracta d'un llibre de 20 cms de llargària, per 12 d' amplària, de 156 pàgines.

Ens interessa extreure d'ell diferents aspectes terapèutics, que fan referència a autors mèdics de segles passats. ⁽¹⁾

A la pàgina 20, J.B.FOIX esmenta el "Cerato de Galeno", producte derivat, segons ell, del "oelum amygdalarum deulcium", que és un laxant i emolient.

Més tard afegeix: "Los aceites de salamandras y de sapo (oleum lacertae salamandrae et oleum ranae bufonis), que usaban los antiguos no dejan de tener

1.- L'editor, comença dient: "(...) no se han puesto aquí las fórmulas, sino los paradigmas o temas para ejercitarse, sacados de varios autores a imitación del ilustre Gaubius quien en su "Libellus de methodo concinnandi formulas medicamentorum" las extractó casi todas de las obras del famoso Boerhave."

Hieronymus David Gaub (1705 - 1780), de Heidelberg, va ser deixeble de Boerhaave i professor de Química a Leiden el 1.734. La doctrina de Haller de la irritabilitat va ésser portada per ell a la Patologia. Les seves "Institutiones Pathologiae Medicinalis", (1758), van constituir durant llarg temps el llibre de text favorit en el continent. Considerava la irritabilitat com una exageració patològica del poder vital, i aplicava aquest concepte a la malaltia. Garrison creu que aquest llibre va ésser perjudicial pels estudiants en general, (la majoria del quals desconeixia altres obres més revolucionàries com la de Morgagni), i que la millor obra seva va ser: "Libellus de methodo concinnandi formulas medicamentorum", publicat a Leiden l'any 1739.

sus propiedades medicinales, aunque el vulgo y los charlatanes los exageran y han aprovechado de ello para tratar algunos dolores."

A la pàgina 24 es refereix al gran cirurgià DUPUYTREN⁽²⁾:

"monsieur Dupuytren ha usado el Agua de Brea con feliz éxito en inyección por el canal de la uretra contra los catarros vesicales y uretrales." Dels fumigadors utilitzats per a purificar les sales de dissecció i l'hospital afirma el següent: "(...) pero hasta ahora no ha habido medio desinfectante más general que las fumigaciones de cloro inventadas por Guyton Morveau. Tienen el inconveniente de ser irrespirables, por lo que más recientemente se han preferido las fumigaciones de cloro desprendidas por los cloruros que la exhalan con más lentitud. La fumigación nítrica de Carmichael Smith, fundada en Inglaterra en 1780 se empleó después con feliz éxito en los navíos de la marina inglesa y holandesa."

A la pàgina 37 comenta: "La temperatura de las bebidas calientes que obran como sudoríficos no debe exceder de la del cuerpo (30° - 33° Réaumur)⁽³⁾."

A la pàgina 41, parlant del "Cocimiento de Guayaco o palo santo", diu FOIX: "sirve esta tisana sudorífica para afecciones reumáticas crónicas, se usa junto con baños y fumigaciones, y se asocia a los polvos de Dover. Hace parte algunas veces del tratamiento antivenéreo."⁽⁴⁾

2.- Guillaume Dupuytren (1777 - 1835) va ésser el cirurgià francès més tècnic de l'època. L'any 1814 va ser nomenat cap dels cirurgians de l'Hôtel Dieu, envoltant-se de molts col·laboradors i estudiants d'arreu d'Europa.

L'any 1803 fundà la Societat Anatòmica de París, i va regalar objectes al Museu Dupuytren, fundat per Orfila. De temperament agressiu, no suportava que ningú pogués triomfar, atacant en aquest sentit a Velpeau. L'autor del llibre sembla que sigui víctima també de la seva personalitat, tractant-lo de Monsieur. D'altra banda es dona la coincidència que va morir l'any de publicació del llibre de Foix.

3.- René Réaumur (1683 - 1757) en el segle XVII va aïllar el suc gàstric d'un milà, i va demostrar l'acció dissolvent del mateix sobre els aliments ("sur la digestion des oiseaux". Paris, 1752). L'autor parla de graus Réaumur i no de graus Celsius o Fahrenheit, autors més coneguts en aquest sentit i de la mateixa època. Boerhaave utilitzava el termòmetre de Fahrenheit, deixeble seu, a la seva clínica i va transmetre aquesta pràctica als seus deixebles Van Swieten i De Haen. Boerhaave havia experimentat sobre l'acció del calor excessiu en diferents animals.

4.- Els "Polvos de Dover" van ser inventats pel famós metge filibuster Thomas Dover (1660 - 1742), que coneixia a Sydenham, i que l'any 1709 va recollir a Robinson Crusoe de l'illa de Juan Fernández. La fórmula es troba a la seva obra: "Ancient Phisician's legacy to his country" (1732).

A la pàgina 42 parla del "cocimiento del asta de ciervo compuesto" : "(...) este preparado conviene en las diarreas crónicas. Entre nosotros se usa más el cocimiento blanco de Sydenham (decoctum album Sydenhami), que contiene la misma cantidad de asta de ciervo quemada...". A la pàgina 47 diu: "así creemos con Barthez ⁽⁵⁾ que es una lástima se descuide el uso de las cataplasmas calmantes".

Més tard Foix fa referència a Catalunya: "(...) La corteza de raíz de torvisco (Daphne Gnidium) que los franceses llaman garón, en catalán tey, es un buen rubefaciente, y muy usado como remedio casero en la ciudad de Barcelona, particularmente aplicado detrás de las orejas en algunos casos de difícil dentición y otras enfermedades de los niños."

A la pàgina 55 ens trasllada a l'oftamologia àrab: "para los colirios secos se emplean medicamentos desecantes y corrosivos en polvo como los trociscos de Rhasis, que se soplan a los ojos con un cañoncito hecho de papel."

A la pàgina 61 segueix fent referència als àrabs: "Electuario es un medicamento de consistencia blanda...Los electuarios los usan mucho menos los modernos que los antiguos; los árabes los tenían en mucho crédito. Con todo se usan todavía con buen éxito algunos, como son el diascordio y la triaca magna. El primero llamado diascordium Fracastoris ⁽⁶⁾, que fue el primero que lo compuso, conviene en diarreas y disenterías." A la pàgina 62 esmenta un metge català: "Electuario u opiata antifebril conocida con el nombre de Masdevall ⁽⁷⁾, (compuesta de sales de ajeno y de amoníaco, tártaro emético y polvos de quina)". A continuació diu: "El señor Masdevall la usó mucho en las calenturas intermitentes pútridas del Ampurdán en la guerra del año 1794 con Francia, y ha producido muy buenos efectos en algunos casos de calenturas intermitentes pertinaces singularmente en las cuartanas."

5.- P.J. Barthez (1734 - 1806) va ésser un home polivalent: teòleg, físic, editor, canceller de justícia i metge. Es famós per haver ideat el terme "principi vital" (vitalis agens) per a referir-se a les causes dels fenòmens orgànics. Va ser el succeïdor de Teophile de Bordeu (1722 - 1776), a l'escola vitalista de Montpellier.

6.- Girolamo Fracastorius (1484 - 1553) de Verona va ser un home polifacètic com bon renacentista. Es conegut mèdicament sobretot pel seu llibre "Syphilis sive morbus gallicus", (Venecia 1530). Fracastorius va ésser el primer que va parlar de la possibilitat de que les malalties febrils fossin produïdes per animals invisibles.

7.- Josep Masdevall va ser Inspector General d'Epidèmies del Principat de Catalunya i autor de l'obra "Relación de las calenturas pútridas que en estos últimos años se ha padecido en el Principado de Catalunya" (1784 - 1786).

A la pàgina 65: "(...) Tintura de Aloes y mirra azafranada o Elixir de propiedad de Paracelso...como purgante, estomacal y como aperitivo."

A la pàgina 78 esmenta a David Gaub, (a qui cita sempre amb admiració), i li atribueix aquesta frase en la qual aconsella anar en compte amb els medicaments opiacis: "Opiatis aliisque drasticis, iis maxime, quorum vis subdola furtim se vasis insinuat, cautus utere. Est et in crassis apparatus nerveus, adsunt absorbentes venulae. Unde ab ejusmodi imprudenter injectis quandoque damna pessima. Ab opii granis quatuor clysmati additis aeternum dormivisse visus est aeger".

A la pàgina 83 descriu una altre laxant a base d'herbes emollients, i sal de Glaubero(8). En referirse a aquesta sal, FOIX afegeix: "(...) la habian usado con muy feliz éxito poniendo el sulfato de magnesia en lugar del sódico, los Catedráticos Doctores D. Jose Torner, y D. Francisco Junoi...mis maestros"(9).

A la pàgina 86 es pot llegir: "(...) Lavativa con óleo-resina copaiva. Usada para contener los flujos blenorragicos agudos y crónicos. Asegura Velpeau(10) que no produce ningún accidente."

A la pàgina 87: "(...) La llamada agua di Luce es un jaboncillo amoniacal...sirve en las picaduras de víbora, según comenta el célebre botánico Bernardo de Jussieu(11), que curó a uno de sus alumnos picado por una víbora."

8.- R. Glauber (1604 - 1688) va descobrir el sulfat sòdic (sal de Glaubero), entre d'altres sals. Va ésser el més gran analista químic del seu temps amb certs aspectes d'alquimista.

9.- Al Diccionari Biogràfic de Metges Catalans (J.M.Calbet i Camarasa i J. Corbella i Corbella), trobem més notícies de J. Torner i de Francesc Junoy. El primer era cirurgià de la Ciutadella i cirurgià supernumerari de l'Hospital de la Santa Creu, a més de Professor titular del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, i havia nascut a Vilafranca del Penedès. El segon havia nascut a Cardedeu, i des de les darreries del segle XVIII fins al 1822 va ser vice-director del Col·legi de Cirurgia de Barcelona.

10.- L.Mª Velpeau (1795 - 1867) va ésser professor de clínica quirúrgica de la Facultat de Medicina de París (1834), i més que per la seva ciència es va distingir per la seva praxis. El seu nom està relacionat amb diverses tècniques, com un tipus d'embenatge del membre superior adossat al tronc i una varietat d'operació de l'hèrnia crural per davant del vasos femorals.

11.- Bernard de Jussieu era un botànic que va aplicar el sistema de Linneo a la distribució de les plantes dels jardins reials de Trianon.

A la pàgina 100: "(...) Poción astringente de Chopart y Desault ⁽¹²⁾. Se utiliza en la blenorrea uretral crónica."

A la pàgina 101: "(...) Poción emética...La adición de una poca cantidad de jarabe de cidra aumenta la acción vomitiva del tártaro estibiado, y esta práctica la habia observado el Sr. Vice-Director Dr. Antonio de San-German".⁽¹³⁾

A la pàgina 108: "(...) Las píldoras balsámicas de Morton ⁽¹⁴⁾, que se recomiendan en el asma y catarro pulmonar."

A la pàgina 121: "(...) Se forma de este modo una pulpa o mermelada que se diferencia poco de la muy nombrada de Tronchín⁽¹⁵⁾, y se da como laxante y endulzante."

12.- P.J.Dessault (1744 - 1795), cirurgià i professor de l'Hôtel-Dieu de París, en el qual va fundar la primera clínica quirúrgica, va ser mestre de Bichat i fundador del "Journal de Chirurgie". F. Chopart (1743 - 1795), va ésser un cirurgià de París, conegut per la seva tècnica d'amputació del peu.

13.- Al Diccionari Biogràfic de Metges Catalans (J.M.Calbet i Camarasa, J. Corbella i Corbella), llegim que Antonio de San-German era nascut a Molins de Rei. Havent fet oposicions a les càtedres de cirurgia de Barcelona i Madrid, sense èxit, guanya als 47 anys la Càtedra d'Affected Externs del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, i es llicencia en Medicina als 49 anys d'edat. L'any 1808 sortí de Barcelona, en ésser anomenat cirurgià major de l'exèrcit. L'any 1824 va ser nomenat director i president del Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Tota la seva vida la dedicà a demostrar la preeminència de la Cirurgia sobre la Medicina.

14.- No sabem si fa referència l'autor a George Morton (1799 - 1851) de Filadèlfia, conegut fisiòleg, així com craniòleg i paleontòleg americà (la seva obra representa ser el començament de l'estudi dels fòssils a Amèrica, Crania Americana, Crania Aegyptiaca), o a altre Morton, autor l'any 1689 de Phtisiologia.

15.- Theodore Tronchín (1709 - 1781), de Ginebra, era el deixeble predilecte de Boerhaave, i el metge favorit de Voltaire i un dels més rics i elegants metges de la seva època. Va demostrar que el "Còlic de Poitu", descrit l'any 1.616, era degut a l'aigua que circulava per canonades de plom.

A la pàgina 129 parla FOIX: "(...) A las tinturas medicinales Chéreau⁽¹⁶⁾ las llama alcoholados."

A la pàgina 129 llegim: "(...) pero es menester atender, según la obsevación de Stahl⁽¹⁷⁾, que el alcohol y el éter exaltan mucho la virtud propia de las substancias de la tintura."

A la pàgina 132: "Agua de Colonia. Este alcoholato tiene mucha semejanza con el aromático de Sylvio⁽¹⁸⁾."

A la pàgina 138: "(...) Hay unguentos suavizantes como el ceratum simplex aut Galeni...Hay unguentos digestivos o que promueven la cicatrización de las úlceras, como el bálsamo de Arceo⁽¹⁹⁾. A la pàgina 139: "(...) De los emplastos unos son fundentes, y aplicados sobre ciertos tumores procuran su resolución, como el de Vigo⁽²⁰⁾ con mercurio."

16.- Les històries d'Achille Chéreau són molt interessants i tracten sobre el periodisme francès (1867), la pesta de París (1873), Mondeville (1862), Guillotin (1873) i la Biblioteca de la Facultat de Medicina de París (1878).

Es tracta d'un autor posterior a l'edició d'aquest llibre, i per tant no sabem certament de quin Chéreau parla l'autor.

17.- G.E.Stahl (1660 - 1734) de Baviera fàcilment introduïa conceptes filosòfics, interpretant les malalties com disturbis de l'ànima; en aquest sentit era un precursor de Freud. Va ser un dels grans metges sistemàtics del segle XVIII.

Fou professor a la Universitat de Halle i metge conseller del rei de Prússia (1716). La seva principal obra en la qual exposa les seves idees, és la "Theoria medica vera" (1707).

18.- Franciscus Sylvius (1614 - 1672) va ser un gran químic-fisiòleg de Leiden, el més gran mestre en aquest camp del seu temps. A més en els dotze llits que tenia a Leiden va donar-se per primera vegada, segons Garrison, ensenyament clínic.

19.- Francisco de Arceo (nascut l'any 1493) va estudiar a Alcalà d'Henares i va ser un cirurgià molt hàbil i conegut arreu d'Europa, publicant el seu tractat "De recta vulnerum curandorum ratione" l'any 1576.

20.- Juan de Vigo va portar d'Amèrica, després de que ho fessin abans els jesuïtes (1632), l'escorça de la quina, introduïda en la pràctica anglesa per Sydenham i Morton. Hi havia hagut un altre Giovanni de Vigo (1460 - 1520), metge del papa Julius II, defensor del tractament de les ferides de guerra amb oli bullent, aspecte aquest que li va fer ser molt conegut, així com els seus coneixements sobre la sífilis epidèmica.

A la pàgina 145: "(...) El vinagre alcanforado entra en un líquido del que se sirve Mr. Larrey⁽²¹⁾ en los apósitos permanentes."

A la pàgina 149: "(...) Los franceses usan mucho el hidromiel fermentado y opiado, conocido comunmente con el nombre de vino de Rousseau, o gotas del abate Rousseau que fue médico de Luis XIV."

Amb aquest estudi hem pretès conèixer més profundament la figura de JOAN BAPTISTA FOIX I GUAL, metge i catedràtic del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona des del 1820, i des del 1845 al 1863 Catedràtic de Terapèutica a la Facultat de Medicina de Barcelona.

21.- D.J. Larrey (1766 - 1842) va ser el més gran cirurgià militar francès. Participà en les guerres napoleòniques. Va ésser el cap dels serveis sanitaris dels exèrcits de Napoleó, al qual va seguir a moltes campanyes des d'Egipte a Waterloo.